

Gondolatok a szociokulturálisan hátrányos helyzetről**Gondolatok a szociokulturálisan hátrányos helyzetről**

Írta: dr. Majoros Mária

A januári tanulmányban megpróbáltam strukturálni az iskolai matematikaoktatási feladatokat.

Matematikaoktatás			
Tehetséggondozás	Általános képzés és fejlesztés: a gondolkodás, az absztrakciós készség és az elemzőkészség fejlesztése		A jelenkor kihívásai
	Egyszerű esetben	Tanulási diszfunkcióval rendelkező gyerekek esetében	Rossz szociokulturális háttérrel rendelkező gyerekek esetében
			Az informális ismeretek beépítése a tananyagba
			A használható tudás fogalmának újragondolása
		Az értékelés korszerűsítése	
		A tanári szerep újraértékelése: nemcsak ismeretet közvetít, hanem irányítja az önálló ismeretszerzést	

Ezt kiegészíteném egy másik táblázattal, amit 1997-ben Gyulán tartott előadásomban mutattam be, amiben megpróbáltam összefoglalni, milyen feladatokat kell ma egy matematika tanárnak megoldania.

Állami feladat (makro)		Személyes igények (mikro)	Helyi oktatási környezet
<i>Kerettanterv</i> <i>Kibővített tanterv</i>	Tanár	<i>A gyerekek igényei:</i> <i>Egyéni tanulási sajátosságok</i> <i>Tanulási diszfunkciók kezelése</i> <i>Társadalmi helyzetből adódó hátrányok</i>	<i>Tankönyv</i>
<i>Érettségi</i>			<i>Feladatgyűjtemények</i>
<i>Felvételi</i> <i>A mindenkori továbbtanulási lehetőségek</i>			<i>Helyi tanterv</i>
			<i>A szülők igényei</i>
<i>Kompetenciamérés</i>			

Gondolatok a szociokulturálisan hátrányos helyzetről

Ebben a tanulmányban azoknak a gyerekeknek a problémáival, tanulási és fejlesztési sajátosságaival próbálok foglalkozni, akik társadalmi helyzetükből adódóan hátrányos helyzetűnek tekinthetők.

Azért tartom fontosnak azt, hogy erről beszéljünk, mert Magyarországon a kisegítő iskolába utalt gyerekek aránya igen nagy. Míg Európában az átlag alig több, mint 2%, addig Magyarországon a gyerekek 7,5% kap kisegítő iskolai képzést.

Úgy gondolom, hogy a kiugróan magas arány - majdnem négyszerese az európai átlagnak - annak tudható be, hogy még mindig nagyon messze vagyunk attól, hogy a gyenge tanulmányi eredmények mögött differenciált okokat keressünk.

A második táblázatban a gyerekek igényei címszó alatt próbáltam meg összeszedni azokat az alapvető különbségeket, amelyeket a tanítás során figyelembe kellene venni. Ezek közül most a harmadikat emelném ki: a társadalmi helyzetből adódó hátrányokat, amellyel a hazai matematikaoktatási szakirodalom szinte egyáltalán nem foglalkozott idáig, pedig a fejlesztés szempontjából igen jól körülhatárolható területet jelent.

Megpróbálom röviden összefoglalni azokat a matematikai készségeket és képességeket, amelyek fejlesztését a Nemzeti Alaptanterv célul tűzi ki.

A matematikán belül a képességeket, kompetenciákat két nagy csoportra oszthatjuk:

1. Alapvető készségek és képességek

Ebbe a csoportba azok a képességek tartoznak, melyek fejlesztése alapvetően tanítási szemlélethez kötött. Pontosan ezért folyamatosan jelen vannak, nem mérhetőek szakaszonként. Ugyanakkor helyes alkalmazásuk következtében ugyanaz a gyerek lényegesen jobb matematikai szemlélethez jut, ennek következtében a tanulmányi teljesítménye sokkal jobb lehet.

a. A helyes matematikai attitűd, mint alapvető viselkedésforma problémahelyzetben:

kísérletezés, próbálgatás
megfigyelés
összefüggések keresése
általánosítás, törvényszerűségek megállapítása

A matematika tanulásánál azonban ez egy együttes viselkedésforma, ami az eredményességet és a megértést jelentősen javítja.

b. A helyes matematikai fogalomértelmezés és fogalomalkotás képessége

A matematikai fogalomalkotás lényege, hogy minden fogalom bizonyos tulajdonságok meglétét állítja. Ha valami megfelel ezeknek a tulajdonságoknak, akkor a fogalom alá tartozik, ha nem akkor kizárjuk a fogalomból. Számos tanulmányban elemeztem korábban ezt a fejlesztési területet.

d. Az absztrakciós képesség, mint centrális matematikai képesség**e.** A műveleti fogalomalkotás és gondolkodás képessége

Bármely matematikai fogalom, ábra vagy kifejezés jelentése azon műveletek és tapasztalatok összessége, amelyekkel azt létrehoztuk.

Gondolatok a szociokulturálisan hátrányos helyzetről**f. A matematikai struktúrákban történő gondolkodás és leírás képessége**

Folyamatos tanítási feladat bármely téma esetén, hogy megerősítsük a
Halmazszemléletet,
Függvényszemléletet,
Algebrai szemléletet,
Geometriai szemléletet.

Ezek azok az alapvető struktúrák, amelyek az ismeretek feldolgozásának matematikai keretét adják.

2. Konkrét, mérhető képességek és készségek.

Visszafele következtetés képessége
Nézőpontváltás képessége
Hierarchiák felismerésének képessége
Az ismert alakú számokkal számolási készség
Mérés és összehasonlítás képessége
A várható eredmény becslésének képessége
Ellentmondások felismerésének képessége

A problémák matematikai formában történő megfogalmazásának képessége (szöveges egyenletek stb.)

Adott matematikai probléma esetén a megfelelő megközelítés kiválasztásának képessége

Adott matematikai probléma esetén a megfelelő kiszámítási, algebrai eljárás kiválasztásának a képessége

Induktív és deduktív megközelítés képessége

Adott adatok alapján értelmes következtetések levonásának képessége, és ezek logikai indoklása

A tények és a személyes vélemény közötti különbség felismerésének képessége

Az egyes fogalmak megértésének, kialakításának és használatának a képessége

Fogalmak általánosításának a képessége

Több feltétel egybevetésének a képessége

Matematikai modellekben megfogalmazott összefüggések helyes értelmezésének képessége

Ha beleolvasunk a nemzetközi szakirodalomba, akkor hasonló képességeket emel ki egy kicsit tömörebb formában megadva, mit kell a tanulás szempontjából alapvetőnek tekinteni. Három területet emelnék ki: az olvasás, a matematika, és a gondolkodás területét:

Gondolatok a szociokulturálisan hátrányos helyzetről

Olvasás
Alá és fölrendelt állítások felismerésének képessége. A lényegnek saját szavakkal történő összefoglalásának képessége.
Egy adott írás mondanivalójának a felismerése, és az író szempontjainak differenciált megértése.
A személyes vélemény megkülönböztetése az író véleményétől.
Az ismeretlen szavak helyes értelmezése szótár segítségével vagy a szöveggörnyezet alapján
Beszéd és figyelemösszpontosítás
A különböző vélemények kritikus és konstruktív cseréje.
A kérdés feltevésének és megválaszolásának koherens és következetes formája. Szöveggel megadott instrukciók megértése és végrehajtása.
Vitákban és előadásokban a fő és alárendelt témák megkülönböztetésének a képessége. A feltett kérdésre történő adekvát válasz megadásának a képessége.
Egy téma adott szempontok szerint történő feldolgozásának a képessége.
Matematikai
Az összeadás, kivonás, szorzás és osztás műveleteinek megfelelő pontossággal történő végrehajtása a racionális számkörben.
Mérések megfelelő elvégzése, mértékegységek helyes használata.
A következő matematikai fogalmak és tartalmak megértése és helyes használata: <ul style="list-style-type: none"> • Egész számok, törtek és tizedes törtek • Arányok, részek és • Gyökök és kitevők • Algebra • Geometria
Helyes becslések és megközelítések elvégzésének képessége. Az eredmény elfogadhatóságának érzékelése.
Matematikai kompetenciák
A problémák matematikai formában történő megfogalmazása és megoldása.
A megfelelő kísérletezés és próbálgatás kiválasztása.
Gondolkodás képessége
Nagyon érdekes, hogy a nemzetközi szakirodalom a gondolkodás általános képességébe sorolja azokat a gondolkodási eljárásokat, amelyeket a hazai szakirodalom hajlamos sokkal szűkebben értelmezni, és inkább a matematika tantárgyához kapcsolni.
A problémák azonosításának és megfogalmazásának képessége. A javasolt eljárások várható hatékonyságának értékelése.
Az induktív és deduktív érvelés felismerése és alkalmazása.
Adott forrás alapján logikus következtetések levonása, az álláspont megvédésének a képessége.
A helyes fogalmak kialakításának és használatának képessége.
A tény és a vélemény megkülönböztetésének a képessége.

Gondolatok a szociokulturálisan hátrányos helyzetről

Magyarországon szinte egyáltalán nem foglalkoztunk azzal a kérdéssel, ha az iskola a fent vázolt elvek szerint értékeli a gyerekek képességeit, akkor a lehetőségeken belül lehet-e jobb eredményt elérni a szociokulturálisan hátrányos helyzetű gyerekek esetében. A gyulai előadásban azt is elmondtam, hogy mi mindig az oktatás makrofeltételeit változtattuk, tehát a tanterveket, a tankönyveket, stb. És ehhez mindig egy elképzelt ideális "átlaggyereket" rendeltünk.

Tekintsük a nemzetközi szakirodalomból vett táblázatnak a Gondolkodás képessége címszó alatt kiemelt fejlesztési területek közül az elsőt: *A problémák azonosításának és megfogalmazásának képessége. A javasolt eljárások várható hatékonyságának értékelése.* A nagyjából 30-40%-os bukás és a 7,5%-os kiegészítő iskolába történő utalás alapján azt mondhatjuk, hogy nem igazán sikerült a problémát azonosítani, és a makrofeltételekben bekövetkezett változtatások esetén szinte egyáltalán nem sikerült a javasolt eljárások várható hatékonyságát megbecsülni.

Persze a probléma nagyon messzire visz. Felveti azt az általános kérdést, hogy az iskolai keretek lehetővé teszik-e egyáltalán a kiegyenlítő (compensatory) oktatást. Akit a kérdés mélyebben foglalkoztat, feltétlenül olvassa el "Az iskola szociológiai problémái" című tanulmánykötetet, amely 1974-ben jelent meg. A dátum arra is utal, hogy 35 évvel ezelőtt már nyílt és őszinte szembenézés történt azzal a problémával, milyen határok között képes az iskola hatékonyan befolyásolni a gyerekek fejlődését.

A szociokulturálisan hátrányos helyzetből indultunk ki. A fenti kötetben jelent meg R.Hess és V.C.Shipman tanulmánya, amelyben megpróbálják felvázolni, milyen okokra vezethető vissza a szociokulturálisan hátrányos helyzetű gyerekek gyengébb iskolai teljesítménye.

Arra a következtetésre jutottak, hogy ezeknél a gyerekeknél az anya és a gyerek közötti kommunikáció során a nyelvre a szegényes és tartalmakat leszűkítő fogalomhasználat jellemző. A szegényes és beszűkült nyelvhasználat nem tudja megfelelően támogatni a gondolkodás fejlődését, és beszűkült problémaértelmezéshez vezet. Ezekben a családokban felnövő gyerekeknél a nyelvnek nem alakul ki az a funkciója, hogy segítségével a rendezni tudják a környezetből kapott ingereket, információkat. Ennek következtében ezeknél a gyerekeknél gyenge az osztályozás és megkülönböztetés képesség, aminek következtében igen gyenge a verbális képesség. (A matematika tanulása szempontjából ez a kezdetektől fogva igen nagy hátrányt jelent, és a jelenlegi tananygszerkezet, a számonkérés módja ezt a hátrányt csak tovább növeli.)

A másik komoly hátrány a szerzők szerint abból származik, hogy ezekben a családokban a döntéseknél kevés olyan modellt látnak a gyerekek, amelyek a megfontoláson a lehetséges választásokat meghatározó alternatívák számbavételére alapulna. Ilyen módon nem jön létre az összehasonlítás, több nézőpontból történő megítélés, a helyes érvelés, az álláspont megvédésének a képessége, hogy csak a legjelentősebbeket említsük.

Ha ezeket az érveket összehasonlítjuk akár a Nemzeti Alaptantervben felsorolt képesség elvárásokkal, akár az idézett szakirodalomból vett felsorolással, akkor csak arra a következtetésre juthatunk, hogy ezek a gyerekek az iskolában szükségszerűen kudarcra vannak ítélve.

Ezt a kérdést itt megoldani lehetetlen. Nem is ez volt a tanulmány célja. Mindössze szerettem volna a tudatosság magasabb szintjére emelni ezt a problémát.

Befejezőként idéznék néhány gondolatot:

"Az a tény, hogy az apák foglalkozási szerepe részben meghatározza a nevelési gyakorlatot, s így az alsóbb rétegek számára az objective kisebb feltörekvési lehetőséget, hogy a középpontba ne a teljesítménymotivációkat állítsák, hanem sokkal inkább a szocializációs folyamatoknak azokat a mozzanatait, amelyek a gyermek nagyobb függetlenségét, eredetiségét, alkotóképességét támogatják. Mindaddig, amíg a az objektív

Gondolatok a szociokulturálisan hátrányos helyzetről

helyzet az ily módon megnövelt igényeket csak kivételes esetekben tudja kielégíteni, addig a teljesítménymotivációra való egyértelmű és egyoldalú beállítottság feltehetően csak újabb frusztrációkra vezethet.” *Klaus Mollenhauer: Szocializáció és iskolai eredmény*

“A kiegyenlítő oktatás fogalma arra szolgál, hogy elterelje a figyelmet az iskola belső szervezetéről, az oktatási környezetről; arra készítet, hogy a családra és a gyermekekre koncentráljunk. Azt sugallja, hogy valami hiányzik a családból, következésképp a gyerekből, s így a gyerek képtelen hasznosítani az iskolát.” *Basil Bernstein: A kiegyenlítő (compensatory) oktatás fogalmának a bírálata*

“Az iskolai helyzetek többsége nálunk akaratlanul is a középosztály szimbolikus világából származik, s így a gyerek, amikor iskolába lép, olyan jelképrendszerbe kerül, amely nem kínál számára öt a saját világával összekötő kapcsolatot.” *Basil Bernstein: A kiegyenlítő (compensatory) oktatás fogalmának a bírálata*

Remélem, hogy az itt leírtak segítenek a jobb és differenciáltabb helyzetértelmezésben, és egy kicsit közelebb visznek ahhoz, hogy átlássuk, milyen összetett és bonyolult jelenséggel állunk szemben.

A következő tanévben néhány témát dolgoznék ki, amelyek 3-4 óra alatt projektszerűen feldolgozhatóak, és amelyek gyakorlati tartalmuknál fogva felkelthetik olyan gyerekek érdeklődését is, akik alapvetően motiválatlanok a matematika tanulását illetően.

Irodalomjegyzék:

Academic Advisor's Handbook,

<http://advising.wichita.edu/lasac/pubs/aah/basicomp.htm>

R. Hess és V. C. Shipman: *A kisgyerekkori tapasztalás és a kognitív eljárások szocializálódása*

Basil Bernstein: *A kiegyenlítő (compensatory) oktatás fogalmának a bírálata*

Klaus Mollenhauer: *Szocializáció és iskolai eredmény*

Mindhárom tanulmány *Az iskola szociológiai problémái* című tanulmánykötetben jelent meg. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1974.